

УДК 159.943.2

Каньоса Н.Г.

Kanoson N.

## МОТИВАЦІЙНА ТА ПОВЕДІНКОВА СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

### MOTIVE AND BEHAVIOUR COMPONENTS OF STUDENT'S PROFESSIONAL SELF-REALIZATION

*У статті проаналізовано мотиви навчально-професійної самореалізації студентів. Автором представлено аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень проблеми.*

*Саме через дослідження мотивів можна визначити особливості формування самореалізації студентів. У структурі навчально-професійної самореалізації мотиваційна складова визначається як системотворча. В багатьох дослідженнях мотиваційна сфера розглядається як визначальна ланка в діяльності, яка зумовлює цілеспрямований, свідомий характер дій людини і виступає центральною в процесі розвитку особистості. Професійні, процесуально-змістовні та пізнавальні мотиви – це основа побудови професійної мотивації.*

*Дослідження особистості як суб'єкта комунікативної активності є надзвичайно актуальним у педагогічній діяльності. Структура комунікативних установок дозволяє дати доволі точний прогноз успішності чи неуспішності в професіях, які пов'язані зі спілкуванням. Зокрема, типологія, застосована в даній методиці, дає можливість детально вивчити не лише провідні позиції й установки особистості в спілкуванні, форми конфліктності, але й особливості ціннісно-мотиваційної та вольової сфер особистості, рівень її соціальної та професійної адаптації, рівень психологічної зрілості особистості. І, що є дуже важливим, результати цієї методики дозволяють аналізувати поведінкову складову учбово-професійної самореалізації.*

**Ключові слова:** *мотиви навчально-професійної самореалізації, мотиваційна складова, поведінкова складова, розвиток і формування особистості, педагогічна діяльність, педагогічна адаптація, комунікативні установки.*

Самореалізація, прагнення до неї є однією з провідних рис розвиненої особистості, стимулом і напрямком її діяльності. У той же час, сьогодення від сучасної освіти (як шкільної, так і вищої), вимагає формування та розвитку таких особистостей, які здатні вирішувати проблеми і долати труднощі, здійснювати вибір і проявляти самостійність, відповідальність, гнучкість у прийнятті рішень, володіють високим рівнем критичності мислення і розвинутою адекватною «Я-концепцією». Ці завдання проголошено у Національній доктрині розвитку освіти України [7], а тому проблематика самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів і умов формування відповідної мотивації особистості є надзвичайно актуальною.

Найбільш виразно проблеми саморозвитку, самоактуалізації та самореалізації особистості досліджувалися в роботах представників гуманістичної психології – К. Роджерса, А. Маслоу, Г. Олпорта, В. Франкла та ін. Згідно з основними положеннями концепції гуманістичної психології потреба у самоактуалізації вважається природною потребою, що надає індивідуальному життю людини глибокого сенсу і є основою особистісного росту. Тому провідною функцією освіти є гуманна мета самореалізації (самоактуалізації) особистості. Найчастіше поняття «самореалізація» розглядалося як синонімічне терміну «самоактуалізація» і позначало стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу.

Як показує аналіз психолого-педагогічних джерел, в радянській та українській психології проблематика самореалізації (самоактуалізації) представлена в концепціях розвитку

та формування особистості (Б.Г. Ананьева, К.А. Абульханової-Славської, О.Г. Асмолова, Л.І. Божович, О.Ф. Бондаренка, І.Д. Бега, М.Й. Боришевського, Б.С. Братуся, Л.С. Виготського, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, В.М. Мясіщева, С.Л. Рубінштейна та ін.). Особливості самореалізації (як показника особистісного розвитку) досліджуються і в філософії, і в психології, і в педагогіці (Ф.Н. Гоноблін, І.А. Зязюн, Г.С. Костюк, Н.В. Кузьміна, С.Д. Максименко, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Ж.-П. Сартр, В.А. Семіченко та ін.). Особистісний аспект самореалізації студента (як важливої складової майбутньої професійної діяльності) розглядається в дослідженнях Ю.Г. Долинської, І.П. Краснощок, Л.М. Мови. У процесі особистісної самореалізації особливу значимість має активна життєва позиція студента, яка може ефективно формуватися лише у тісному взаємозв'язку виховання та самовиховання. Дослідження феномену самореалізації (самоактуалізації) особистості майбутнього фахівця здійснювалися або на узагальненому рівні (О.О. Бодальов, А.К. Маркова, А.А. Реан, І.П. Ситніков та ін.), або лише з боку особистісного (Ю.Г. Долинська, О.М. Мірошніченко, Л.М. Мова, А.В. Поляков, Л.І. Хабаєва, І.І. Чхеайдр та ін.).

Водночас, аспект професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів представлений у наукових дослідженнях недостатньо, хоча вчені постійно звертають увагу на взаємозв'язок, взаємовплив і взаємозалежність особистісного та професійного у процесі самореалізації особистості.

Разом з тим, виходячи із практичних реалій безпосереднього повсякденного життя вищого педагогічного навчального закладу, проблема професійної самореалізації (як чинника саморозвитку особистості студента), є надзвичайно актуальною, оскільки здатність особистості вчителя до саморозвитку є першочерговою умовою формування і розвитку особистості дитини в системі «вчитель – учень» (де вчитель не тільки цілеспрямовано розвиває учня, але й сам відкритий новому досвіду, новим знанням). Але, як відомо, молоді люди не завжди обирають вищий педагогічний навчальний заклад за покликом серця, а зарахування в навчальний заклад не завжди відбувається за успішністю абітурієнтів під час вступу (у ці процеси втручаються різні фактори). Тому перед освітою стоїть серйозна проблема: за відсутності або недостатньому розвитку у студента внутрішньої мотивації до обраного фаху забезпечити запити практики компетентними фахівцями-професіоналами, здатними у майбутньому успішно вирішувати основні завдання формування та розвитку наступних поколінь.

Метою статті є висвітлення мотивів навчально-професійної самореалізації студентів. Саме через дослідження мотивів можна визначити особливості формування самореалізації студентів. У структурі особистості мотивація займає провідне місце. У структурі навчально-професійної самореалізації мотиваційна складова визначається як системотворча. В багатьох дослідженнях мотиваційна сфера розглядається як визначальна ланка в діяльності, що зумовлює цілеспрямований, свідомий характер дій людини і виступає центральною в процесі розвитку особистості [1; 4; 5 та ін.].

У контексті нашого дослідження важливо нагадати такий факт, зафіксований у психологічних дослідженнях, що власне професійна мотивація виявляється у студентів переважно на старших курсах навчання, а на перших курсах переважають мотиви самопізнання та вирішення власних проблем.

У нашому дослідженні для діагностики мотивації навчання та майбутньої професійної діяльності було використано «Методику дослідження мотивів навчання» (Е.П. Ільїна). В її основу покладено концепцію внутрішньої та зовнішньої мотивації [3, с. 6]. За допомогою цієї методики визначається мотиваційний комплекс, який домінує серед трьох основних видів мотивації (внутрішньої мотивації – ВМ, зовнішньої позитивної мотивації – ЗПМ та зовнішньої негативної мотивації – ЗНМ) й вивчаються різні види мотивів учбово-професійної діяльності (професійні, прагматичні, пізнавальні, процесуально-змістовні, утилітарні).

Ми отримали такі результати (Див. табл. 1):

Таблиця 1

## Розподіл мотивів навчально-професійної діяльності студентів III курсу (n = 180)

№ п/п	Типи мотивації	Рівень значущості мотивації та окремих мотивів (в балах)	Рангове місце мотивації та окремих мотивів
1.	Внутрішня мотивація	2,80	3
2.	Зовнішня позитивна мотивація	3,60	2
3.	Зовнішня негативна мотивація	4,30	1
Види мотивів			
1.	Професійні	2,45	5
2.	Прагматичні	3,92	1
3.	Пізнавальні	3,10	3
4.	Процесуально-змістовні	2,80	4
5.	Утилітарні (престижу)	3,86	2

Перш за все, звернімося до розгляду співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації (позитивної й негативної). Отримані дані стану мотивації студентів III курсу відповідають формулі ЗНМ > ЗПМ > ВМ. Тобто, для респондентів головною роллю відіграє зовнішня негативна мотивація – у вигляді бажання не відставати від однокурсників, прагнення всіляко уникати неприємностей (цього можна досягти, в тому числі, завдяки відвідуванню лекцій, виконання вимог викладачів, систематичного вивчення предметів навчального циклу тощо) і суспільного осуду за погане навчання. В результаті виявлено достатньо великий (для цієї методики) розрив у значущості зовнішньої негативної мотивації (середній бал 4,30) та зовнішньої позитивної мотивації (середній бал 3,60), що посідає друге місце в структурі мотивів третьокурників. Зовнішньо позитивна мотивація проявляється у вигляді бажання успішно навчатися, вдало скласти іспити, постійно отримувати стипендію, досягти поваги оточуючих і отримати диплом. Внутрішня мотивація навчально-професійної діяльності (у вигляді професійних мотивів – стати висококваліфікованим і успішним спеціалістом; пізнавальних – отримати глибокі й стійкі знання, мати інтерес до змісту навчання; процесуально-змістовних – отримувати інтелектуальне задоволення та задоволення від самого процесу професійного навчання) має для студентів цього курсу найменшу значущість (середній бал 2,80).

У структурі мотивів навчально-професійної діяльності студентів третього курсу ми виявили, що в ній спостерігається домінування прагматичних і утилітарних мотивів (з оцінкою значущості, відповідно, – 3,92 і 3,86 бала, 1 і 2 ранги). Професійні мотиви мають найнижчий (5) ранг і оцінку 2,45. Значущість пізнавальних (3 ранг) і процесуально-змістовних (4 ранг) мотивів оцінюється відповідно в 3,10 і 2,80 бала.

Професійні, процесуально-змістовні та пізнавальні мотиви виступають основою побудови професійної мотивації. Якщо формуються ці мотиви, це означає, що суб'єкт професійного становлення активно реалізується в обраній професійній сфері, його пізнавальна активність спрямована на реалізацію себе в майбутній професії. В поведінці це проявляється в діяльності студентів, зокрема, у характері їх підготовки до професійного навчання, що в значній мірі відображається в мотиваційній складовій навчально-професійної самореалізації.

Отже, отримані результати дослідження мотивів навчально-професійної діяльності студентів дають можливість зробити висновок: внутрішні мотиви цієї діяльності розвинуті недостатньо, провідну роль у регулюванні діяльності відіграє зовнішня негативна мотивація. У структурі мотивів спостерігається домінування прагматичних і утилітарних мотивів, а професійні мотиви мають найнижчий (5) ранг.

З цією метою ми використовували «Методику вивчення комунікативних установок особистості» (О.І. Іванова та О.В. Заїки). Надзвичайно актуальним у педагогічній діяльності є дослідження особистості як суб'єкта комунікативної активності. Як показує психодіагностична практика, структура дозволяє дати доволі точний прогноз успішності чи неуспішності в професіях, які пов'язані зі спілкуванням. І, що є дуже важливим, результати цієї методики дозволяють аналізувати поведінкову складову навчально-професійної самореалізації.

Окрім того, згідно з концепцією Е. Берна, ми звернули увагу на виявлення позиції особистості (его-стани «Дитяча», «Батьківська», «Доросла») як послідовних рівнів розвитку психологічної зрілості особистості. [2]. В результаті дослідження методикою отримано три рівні розвитку поведінкової складової (високий, середній, низький).

*Високий рівень* розвитку поведінкової складової навчально-професійної самореалізації характеризується: домінуванням его-стану Дорослого (оцінки в балах: ДД > 38 для чоловіків, ДД > 37 для жінок), при достатньому розвитку Батьківської позиції (оцінки в балах: Б > 30 для чоловіків і Б > 29 для жінок) і наявністю Дитячої позиції (оцінки в балах: Д < 21 для чоловіків, Д < 24 для жінок). Серед типів спілкування домінують Гармонійний тип спілкування (оцінки в балах: Г > 33 для чоловіків і Г > 34 для жінок) і Формальний (оцінки в балах: Ф > 32 для чоловіків і Ф > 29 для жінок) при таких оцінках Відчуженого та Конфліктного типу спілкування: В < 10 для чоловіків і В < 12 для жінок, К < 20 для чоловіків і К < 18 для жінок.

Загальна формула цього рівня розвитку поведінкової складової виглядає таким чином: ДД > Б > Д; ГФ > ОК.

Охарактеризуємо загальний портрет тієї частини респондентів (19,1%), які виявили високий рівень психологічної зрілості за результатами, що отримано за «Методикою вивчення комунікативної установки». Зазначимо, що в цілому за всіма показниками даної методики ця група має оптимальні результати. Домінуюча позиція Дорослого (ДД > 38, 37 балів) вказує на здатність контактувати з партнером на принципах рівноправ'я, без нав'язування йому своєї точки зору. Для цієї групи характерна добросовісність, дисциплінованість, старанність під час виконання доручених завдань, претензії на лідерство, на керівні ролі, на домінування. Молоді люди вже контролюють свою дитячу емоційність, у них відсутня пасивна очікувальна позиція, майже немає установки на допомогу з боку старших, натомість у багатьох є прагнення вирішувати свої та чужі проблеми самостійно й творчо. Для позиції Дорослого характерна також вмотивованість на досягнення успіху та морального задоволення у професії. У цілому, як ми вже наголошували, особистості, у яких зафіксоване домінування его-стану ДД, вирізняються емоційною та психологічною зрілістю, здатністю конструктивно використовувати накопичений досвід (як життєвий, так і професійний) – що є передумовами продуктивної самореалізації.

Для цієї групи студентів характерні комунікативні установки типу Гармонійний Дорослий чи Формальний Дорослий. Зріла форма гармонійного спілкування вирізняється тим, що комунікативний процес включає відкритий та спонтанний обмін думками й почуттями, що стає можливим за умови ставлення до партнера як до рівного собі, за умови позитивного сприйняття співбесідника та відсутності масок і психологічних захистів з обох сторін. У Гармонійного Дорослого спостерігається оптимальне поєднання раціонального та емоційного начал. Це забезпечує конструктивне розв'язання конфліктних ситуацій на основі поваги та взаємного врахування інтересів сторін, установки на компроміс і творче співробітництво. Основними якостями Гармонійного Дорослого є висока й адекватна самооцінка, високий самоконтроль, розвинуті вольові якості, діловитість, надійність у справах і стосунках, відповідальність, практичність, оптимізм та ініціативність, здатність конструктивно вирішувати проблеми, прагнення підвищувати свій загальноосвітній і професійний рівень.

Комунікативна установка Формальний Дорослий (яка також домінує в цій групі) характеризує респондентів як таких, які орієнтовані на виконання правил, інструкцій, вимог, що

прийняті у соціумі. Вони організовані, дисципліновані, старанні у виконанні завдань. Для студентів з цією комунікативною установкою властивий високий рівень соціальної адаптованості за рахунок вираженої інтернальності та готовності дотримуватися норм і вимог, розвинутої організованості, працелюбності, добросовісності й спрямованості на реальний конкретний результат.

Показники комунікативної установки відчуженого типу в цій групі дуже низькі ( $B < 10$  для чоловіків і  $B < 12$  для жінок). Це означає, що більшість респондентів надто практичні, живуть реаліями, а не фантазіями, досить об'єктивно сприймають світ, займають активну позицію, мають високу потребу в самоствердженні та в спілкуванні, передбачувані як у стосунках, так і в роботі, толерантні, проявляють лідерські риси.

*Середній рівень* розвитку поведінкової складової учбово-професійної самореалізації характеризується домінуванням Батьківської позиції (оцінка в балах:  $B > 34$  для чоловіків і жінок); при достатньому розвитку позиції Дорослого (оцінки в балах:  $33 < ДД < 38$  для чоловіків і  $32 < ДД < 37$  для жінок) і наявністю Дитячої позиції (оцінки в балах:  $Д < 27$  для чоловіків,  $Д < 30$  для жінок). Серед типів спілкування чіткого домінування Гармонійного чи Формального типів не спостерігається: ці типи спілкування лише в незначній мірі переважають Відчужений та Конфліктний типи (оцінки в балах:  $27 < Г < 33$ ,  $27 < Ф < 32$ ,  $10 < О < 16$ ,  $К < 20$  для чоловіків,  $27 < Г < 34$ ,  $24 < Ф < 29$ ,  $12 < О < 19$ ,  $К < 18$  для жінок).

Загальна формула цього рівня психологічної зрілості виглядає таким чином:  $B > ДД > Д$ ;  $Г/Ф > О/К$ ;  $Г/Ф < О/К$ .

Домінування Батьківської позиції свідчить про наявність претензій на лідерство, на керівні ролі, на домінування. Для Батьківської позиції ( $B > 34$ ) характерна: орієнтація на цінності матеріального благоустрою, престижу в професії та соціальних контактів, цінності сім'ї; впевненість у правоті моральних вимог, принциповість (яка може доходити і до безапеляційності та догматизму), дисциплінованість (крайнім проявом якої може бути культ правил, інструкцій), старанність під час виконання завдань, які доручено, хоча у деяких представників цієї групи спостерігаються прояви екстернальності (уникання відповідальності й недостатня наполегливість). Проявляється негативна реакція на критику та негнучкість поведінки й мислення (особливо в конфліктних ситуаціях).

Для респондентів цієї групи (31,7%) характерна комунікативна установка типу Гармонійний Батько (ГБ) та Формальний Батько (ФБ). Для установки ГБ є сприйняття свого партнера по спілкуванню як неспроможного в тому чи іншому розумінні, тобто слабкого, беззахисного, несамотійного, невідготовленого. Тому іноді респонденти з цією комунікативною установкою зневажають зустрічну активність та ініціативу свого партнера.

Така установка найчастіше проявляється у жінок і включає кращі сторони материнської поведінки (що надзвичайно важливо для педагога): постійну налаштованість на переживання емоцій ніжності, жалю, співчуття, тривоги за партнера, пробачення; потребу спілкування, готовність до активної підтримки; прагнення брати на себе відповідальність за вирішення чийось проблем і конфліктів, не чекаючи сигналів про допомогу з боку партнера. Особам з комунікативною установкою Гармонійний Батько властива орієнтація на професії та заняття, які пов'язані зі спілкуванням.

У групі з середнім рівнем розвитку поведінкової складової також зустрічаються респонденти з комунікативною установкою типу Формальний Батько. Для суб'єкта цього типу характерна врівноваженість, вимогливість, консерватизм, підвищена увага до дотримання всіх деталей протоколу, комунікативного етикету. Він відзначається прагненням до самоствердження, амбіційністю, честолюбством. Серед цінностей найбільше значення мають: можливість соціальних контактів, престиж, матеріальне благополуччя.

*Низький рівень* розвитку поведінкової складової навчально-професійної самореалізації характеризується домінуванням его-стану Дитини (оцінки в балах:  $Д > 27$  для чоловіків,

Д > 30 для жінок), при незначному розвитку Батьківської та Дорослої позиції (оцінки в балах: Б < 30, ДД < 33 для чоловіків і Б < 29, ДД < 32 для жінок). Серед типів спілкування домінують Відчужений та Конфліктний типи (оцінки в балах: В > 10, К > 15 для чоловіків і В > 12, К > 13 для жінок) при незначному розвитку Гармонійного та Формального типів спілкування (оцінки в балах: Г < 27, Ф < 27 для чоловіків і Г < 27, Ф < 24 для жінок).

Загальна формула цього рівня психологічної зрілості виглядає таким чином: Д > Б > ДД; ГФ < ОК; Г/Ф > О/К.

У групи студентів (49,2%), які мають даний рівень розвитку поведінкової складової, домінує Дитяча позиція (его-стан), що характеризується: підвищеною емоційністю, нестійкістю у стресі, тривожністю, невпевненістю, залежністю від підтримки й опіки оточуючих, піддатливістю навіюванню, недалекоглядністю, безпечністю, непрактичністю, нестійкістю й неадекватністю самооцінки. Крім того, респонденти, у яких зафіксовано цей его-стан, вирізняються вираженою екстернальністю (уникання відповідальності, слабкі вольові якості, недисциплінованість, слабкий самоконтроль тощо). Загалом, для Дитячої позиції властиві: установка на залежність і підтримку; аморфні та несформовані ціннісні орієнтації; слабка вираженість прагнення до професійних досягнень.

Серед комунікативних установок для цієї групи характерні установки Відчужена Дитина та Конфліктна Дитина. Найяскравішими характеристиками комунікативної установки Відчужена Дитина є наступні: екстернальність, уникання всякої, навіть малої, відповідальності (небажання та невміння її нести), прагнення до розслабленості, безтурботності; це – романтики, які плывуть за течією, мрійники, прожектери, фантазери, жертви обставин, які не борються, а чекають допомоги (і часто отримують її, оскільки гарно грають на почуттях жалю значно сильніших особистостей). Найчастіше за В-поведінкою стоїть лише пролонговане дитинство, яке затягнулося (інфантилізм і несамостійність). Недостатньо проявляються або відсутні лідерські риси та здатність до домінування. Творчий потенціал може блокуватися ригідністю, униканням нового, змін і страхом перед ними.

Суб'єкта з комунікативною установкою типу Конфліктна Дитина можна характеризувати як типового «важкого підлітка», що самостверджується та занепокоєний недостатнім (звичайно надуманим) визнанням його особистості та прав людини (передусім, права на незалежність). Часто така людина протестує проти цього невизнання діями, характерними для перехідного віку (наприклад, вираженим нонконформізмом і негативізмом, зарозумілістю, суперечками через принцип, проявами хворобливих реакцій на авторитетний тон партнера, «робить на зло», «лізе на рожон», огризається тощо). Суб'єкт постійно насторожений, готовий дати відсіч і часто, не чекаючи «нападу», так або інакше провокує конфліктну ситуацію, «напружуючись» на санкції, що може вказувати на приховану аутоагресію.

Загалом Конфліктний тип комунікативної установки завжди відображає проблеми авторитарності (хворобливого самолюбства та честолюбства, нетерпимості, агресивного особистого чи групового егоцентризму) і, як наслідок, несе в собі високий потенціал асоціального особистісного прояву. А це суттєво ускладнює соціальну адаптацію. Якщо особистість з Відгородженим типом спілкування в конфлікт із соціумом, правом чи етикою вступає періодично (у зв'язку з необізнаністю або неправильно, суб'єктивному тлумаченні їх змісту), то Конфліктний тип конфліктує постійно, свідомо та з розумінням. До того ж така поведінка сполучається з екстернальною установкою, що дозволяє К-суб'єкту знімати з себе будь-яку відповідальність за те, що відбувається. Підвищена фіксація на самозахисті обумовлює надсензитивність до неспівпадань думок і поглядів, підозрілість, спалахи ворожості, превентивну настороженість і ворожість до оточуючих. Слід зазначити, що помірне підвищення по К-шкалі (в межах норми) відображає той рівень агресивності, що цілком схвалюється та навіть регламентується в суспільстві, оскільки за ним стоїть уміння домагатися своїх цілей (і самостверджуватися в цілому) в конкурентній боротьбі, не порушуючи етичних та інших правил і норм (це при високих показниках за Ф-шкалою).

Як уже зазначалося, у представників цієї групи також були отримані високі показники і за шкалою «конфліктність» (К), і навпаки, низькі показники за шкалами «гармонійність» (Г) і «формальність» (Ф). Перевищення показників за шкалами «відчуженість» і «конфліктність» над шкалами «гармонійність» і «формальність» є свідченням, зокрема, певної дезадаптації особистості. В цілому, аналіз даних дає підстави стверджувати про певну специфіку вольової та мотиваційно-ціннісної сфери респондентів. Це такі особливості: слабкий самоконтроль, недостатньо розвинуті вольові якості, безвідповідальність, несамостійність, невпевненість; низька активність і відсутність ініціативи; відсутність чіткої ієрархії цінностей; знижена потреба в самореалізації, слабо виражена потреба в самоствердженні (або задоволення її гальмується пасивністю суб'єкта), недостатньо спрацьовують мотиви престижу, професійних досягнень, уникання покарання; більш важливі мотиви інтересу («щоб було цікаво»); у багатьох носіїв цієї комунікативної установки спостерігається домінування гедоністичного ставлення до життя (отримання від нього вдовolenня та спокою), прагнення до розслаблення та комфорту (а не прагнення до самореалізації).

Окрім зазначених комунікативних установок (Відчужена Дитина та Конфліктна Дитина) у групі студентів, які мають низький рівень розвитку поведінкової складової (а отже, і низький рівень психологічної зрілості), зустрічаються і комунікативні установки Гармонійна Дитина та Формальна Дитина.

Для респондентів з ведучою установкою типу Гармонійна Дитина характерна активність, товариськість, оптимізм, спонтанність, імпульсивність поведінки. Спостерігається схильність до фантазування, артистичність, грайливість. Типові також для даної категорії осіб недостатня дисциплінованість, безтурботність, легковажність, непрактичність, тенденція до уникання відповідальності, гедоністична установка. Ця установка типова для юнацького віку: вона свідчить про особистісну незрілість, демонстративність, несхильність до систематичної інтелектуальної діяльності.

Індивіди з комунікативною установкою типу Формальна Дитина очікують інструкцій, уважно їх слухають, старанно виконують, прагнуть отримати похвалу і пишаються нею, бояться догани та засмучуються через неї, уникають спроби самостійно (без допомоги авторитетних осіб) робити життєвий вибір.

Таким чином, аналіз експериментальних даних (отриманих за допомогою методики вивчення комунікативних установок) виявив наступне: високий рівень розвитку поведінкової складової учбово-професійної самореалізації було зафіксовано у 19,1% досліджуваних, середній – 31,7%, низький – 49,2%. Порівняння психологічних портретів цих груп молоді дає підстави говорити про певні особливості мотиваційно-ціннісної та вольової сфер, які можна розглядати як передумову успішної чи неуспішної самореалізації особистості. Так, слабкість вольової сфери та бідність мотиваційно-ціннісної (соціальної та особистісної незрілості) не сприяють продуктивній самореалізації, і, навпаки, розвинута вольова та мотиваційно-ціннісна сфери є сприятливим ґрунтом для продуктивної самореалізації.

### Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Структура мотивации поведения / Владимир Георгиевич Асеев // Мотивационная регуляция деятельности и поведения личности : [темат. сб. науч. работ]. – М. : ИП АН, 1988. – С. 5–8.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений / Эрик Леннард Берн. – С. Пб. : Лениздат, 1992. – 400 с.
3. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Евгений Павлович Ильин. – С. Пб. : Питер, 2000. – 512 с. – (Серия «Мастера психологии»).
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла : природа, структура и динамика смысловой реальности : монография / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 486 с.
5. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности / Вольф Соломонович Мерлин. – М. : Педагогика, 1986. – 254 с.

6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Гардарика, 1996. – 308 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України : затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz\\_Pr\\_347.doc](http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc). – Назва з екрана.

*The motives of educational and professional self-realization of students are analyzed in the article. The author presents the analysis of Ukrainian and foreign research works of the problem.*

*The peculiarities of students' self-realization forming can be determined through the motives study. Motivational component is considered to be system-forming in the structure of educational and professional self-realization. In many academic works motivational sphere is considered to be the defining element of an activity as it determinates goal-oriented, volitional character of human actions and is central for the personal development process. Professional, process-packed, and cognitive motives are the basis of professional motivation construction.*

*The research of a personality as a subject of communicative activity is very topical in educational practice. The communicative mindset structure allows for a rather accurate prognosis of success and non-success in communication-based professions. The typology used in this method allows studying not only the key communicational mindset of a person, but also their values, motivation, and will, level of their social and professional adaptation, level of their psychological maturity. And even more important the results of this method provide the basis for analyzing behavioral component of the educational-professional self-realization.*

**Keywords:** *motives of educational and professional self-realization, motivational component, behavioral component, personal development, educational activity, educational adaptation, communicative mindset.*

УДК 378.016:51(477)

Ковтонюк М.М.

Kovtonyuk M.

## СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ В УКРАЇНІ

### CURRENT TRENDS IN PROFESSIONAL AND GENERAL EDUCATIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS IN UKRAINE

*У статті аналізуються проблеми фундаменталізації професійної та загальнопрофесійної підготовки майбутніх учителів математики в Україні, виявлено різні точки зору, позиції і підходи щодо фундаменталізації як категорії якості освіти та освіченості особистості. Здійснений аналіз навчальних планів педагогічних і класичних університетів України, Молдови, Російської Федерації і Туреччини для напряму підготовки «математика» показав, що в сучасних умовах необхідно підсилювати фундаментальну загальнопрофесійну підготовку майбутнього вчителя математики.*

**Ключові слова:** *професійна освіта, підготовка вчителя, загальнопрофесійна підготовка, фундаменталізація, навчальні плани, вчитель математики.*

Інноваційні зміни, що відбуваються в середніх загальноосвітніх навчальних закладах (створення гімназій, ліцеїв, коледжів, шкіл і класів з рівневою і профільною диференціацією